

RAYMOND ARON:

Demokrácia és totalitarizmus

Talán több, mint pusztán véletlen, hogy 2005-ben két olyan kiadvány is napvilágot látott, amely a kitűnő francia filozófus, Raymond Aron nevéhez kötődik. Az Európa Könyvkiadó egy vaskos interjúkötetet bocsátott közre, a *L'Harmattan* pedig a szerző *Demokrácia és totalitarizmus* című, előadásjegyzetek alapján rekonstruált munkájának megjelentetésére vállalkozott (külön említést érdemel, hogy a fordító maga is hallgatója volt az 1957–58-ban elhangzott előadásoknak). A szembe-tűnő egybeesés arra enged következtetni, hogy Aron szellemi öröksége nem nélkülöz minden aktualitást egy olyan társadalomban, amely épphogy csak elindult a demokrácia elsajátításának útján.

A kommunizmus természetrajzát megörökítő François Furet Aron „hosszú és magányos pályafutása”-ról ír, s nem minden alap nélkül. Ismertebb nemzedéktársaival ellentétben Aron a 20. század egyetlen totalitárius rezsimje vagy ideológiája iránt sem bizonyult megértőnek. Ami nem jelenti azt, hogy ne törekedett volna a *megértésükre*; a magyarul is megjelent előadásokban éppen erre tesz kísérletet a filozófia és a politikai szociológia eszközeivel. „Nem az a célunk – írja Aron –, hogy

a legitim hatalom teóriáját, illetve az emberies hatalomgyakorlás feltételeit boncolgassuk, hanem az, hogy a [...] politikainak nevezett társadalmi alrendszer tanulmányozzuk.”

A címben megnevezett politikai rendszerek vizsgálata egy tágabb vállalkozásba, az ipari társadalmak elméletének kidolgozásába illeszkedik. Aron elfogadja Marx azon tételét, amely szerint a termelőerők fejlődésének következtében a modern társadalmak gyökeresen különböznek a korábbiaktól. Azt azonban már vitatja, hogy ez a változás egy célirányos fejlődési folyamat velejárója, ahogyan azt is, hogy teoretikus elvek egy szűk készletével (például osztályharcokkal) magyarázható. Demokratikus és totalitárius politikai rendszerek tehát csak bizonyos társadalmi-gazdasági feltételek mellett jönnek létre, e feltételek azonban önmagukban nem elégségesek sem adekvát magyarázatukhoz, sem a közöttük lévő alapvető különbségek megértéséhez.

Az utóbbit jobban szolgálja, ha olyan tényezőkre figyelünk, mint az alkotmányos rend megléte vagy hiánya, illetve a hatalomra eséllyel aspiráló pártok száma. Aron a demokráciákat az *alkotmányos-pluralista*, a totalitárius rezsimeket pedig az *autoriter-monopolista* jelzővel illeti (persze átmenetek is lehetségesek, például Franco Spanyolországa vagy Atatürk Törökországa). Az egypárti monopólium a totalitárius rendsze-

rek esetében egy uralkodó ideológia elfogadásával, továbbá a gazdaság, a tömegkommunikáció és az erőszak-szervezetek központi kontrolljával jár együtt; a többpárti demokráciák ezzel szemben a hatalmi koncentráció feloldása felé mutatnak. Mindez nem jelenti azt, hogy a demokratikus berendezkedés tökéletes volna: könnyen elmozdulhat két ellenkező véglet, az oligarchikussá vagy az instabillá válás felé. Így a két rendszer közötti elvi választás nem pusztán azok erősségein és gyengeségein, hanem rajtuk kívül álló értékeken kell hogy alapuljon. Aron szavaival élve: „Hacsak nem szeretjük jobban az erőszakot, mint a vitát, és a háborút inkább, mint a békét, akkor az alkotmányosság rendszerét általánosságban a monopolisztikus egypártrendszer elébe kell helyoznunk.”

Természetesen a demokrácia gyakorlati megvalósulásának is megvannak a maga következményei. Ezek közül is a legfontosabb a pártok közötti versengés. Aron nyomán be kell látnunk, hogy ez a jelenség a képviselői demokrácia szükségszerű folyamánya; a szembenálló politikai erők közötti (akár igen éles) konfliktus, amíg az alkotmányosság keretein belül marad, normális része a rendszer működésének. Ezt a meglátást, legyen bármilyen triviális, napjaink magyar közéletét ismerve nem árt hangsúlyozni. Ami végső soron arra mutat rá, hogy a könyvnek mintegy fél évszázad távlatából

is van érvényes üzenete a köz ügyeire nyitott olvasó számára.

PÁPAY GYÖRGY

(Fordította Kende Péter, L'Harmattan
Kiadó, Budapest, 2005, 242 oldal,
ármegjelölés nélkül)

ANNE APPLEBAUM:

A Gulag története I-II.

A szovjet rendszer egyik legfontosabb jellegzetessége minden bizonnyal a Gulag volt. Arról persze vég nélküli vitákat lehetne folytatni, hogy ez a szocializmus modelljének elvi lényegéhez tartozik-e, vagy csak a megvalósult rendszer terméke; mindenesetre tény, hogy amíg a szovjet rendszer létezett, addig fennállt ez a struktúra is. A „forradalom” után, 1918-ban azonnal létrehozták, és amikor Gorbacsov 1986-ban felszámolta a Gulagot, valójában már megindultak azok a folyamatok, amelyek a bolsevik rezsim bukásához vezettek.

A kényszermunka az orosz történelemben nem volt újdonság, mint ahogy nem volt az számos más szocialista „vívmány” sem, az pedig, hogy a kényszermunkát a szovjet vagy a földesúr követeli meg, bizonyos szinten mindegy. (Innen érthető a hazai és az orosz reakciók közötti különbség, mert ami számukra